

ПРИНЦИПИ ВІДБИТТЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СИНОНІМІЇ В СЛОВ'ЯНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ ТА ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОГО СЛОВНИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СИНОНІМІВ

У статті проаналізовано традиції передачі фразеологічної синонімії в словниках різних слов'янських мов. Особливу увагу приділено перспективі укладання «Словника фразеологічних синонімів перекладних творів М. Лукаша».

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна синонімія, словник фразеологічних синонімів, мова перекладу.

Аналіз фразеологічної синонімії — це досить складний процес, бо мовознавцям треба розглядати як зовнішню (міжрівневу лексико-фразеологічну)¹, так і внутрішню (однорівневу фразеологічну) синонімію². Певна річ, що «дослідження синонімічних відношень важливе передусім з огляду на потреби лексикографії, оскільки сучасні фразеологічні словники не можуть продемонструвати єдиного підходу до подачі синонімів-фразеологізмів або й просто уникають цієї проблематики»³. Наприклад, у «Фразеологічному словнику української мови» наведено досить обмежений синонімічний ряд із загальним значенням «умерти», як-от: *врізати дуба, віддати Богу душу, випустити дух, біс узяв, дідько взяв* (ФСУМ, I, 151)⁴, натомість у структурі «Словника фразеологізмів української мови» (СФУМ) узагалі не відображено синонімічних зв'язків у межах фразеології.

У слов'янському мовознавстві нагромаджено чималий досвід укладання словників фразеологічних синонімів. Крім того, у багатьох загальних синонімічних словниках слов'янських мов відбита фразеологічна синонімія, що, правда, не однакою чином. Так, «Български синонимен речник» Л. Нанова та А. Нанової в статті *умирам* подає 12 лексичних синонімів: «*мра, почивам, издъхвам, свършвам разг., загивам, падам, пуквам разг., псовисвам нар. грубо, гътвам се разг., погивам, гина, агонизирам*» та понад два десятки фразеологічних синонімів:

«*лежа на смъртно легло разг., бера душа разг., боря се с душа разг. рядко, изпускам душата си разг., изпускам дух разг., предавам богу кишж., с (от) душата се разделям (отделям) разг., хвърлям топа разг. грубо, изскача (излиза) ми душата разг., затварям (склопвам) очи разг., изць-*

¹ Скрипник Л. Фразеологія української мови.— К., 1979.— С. 210–213.

² Тараненко О. Синоніми української мови // Словник синонімів української мови.— К., 2000.— Т. 2.— С. 950.

³ Скопненко О., Цимбалюк Т. Фразеологічні синоніми в мові художніх перекладів Миколи Лукаша // Лексикограф. бюл.— 2004.— Вип. 10.— С. 64.

⁴ Список скорочень див. у кінці статті. Приклади словникових статей тут і далі подано без змін. Шрифтовий набір уніфіковано відповідно до вимог журналу.

клям (оп'ялям, изблепвам, облепвам) очи *разг.*, впулвам се в тавана *разг.*, оп'явам (изп'явам) крака *разг. пренебр.*, хв'рляям (обрыпвам, мятам, л'явам) петалата (петалите) *разг. грубо*, св'ршывам си дните *разг.*, духва ми господ свешицата *разг.*, напускам този свят *разг.*, отивам (заминавам, ида) си от този свят *разг.*, прощавам се с този свят *разг.*, заминавам за онзи свят *разг.*, отивам (преселвам се) на онзи свят *разг.*, преселвам се (отивам) в'в вечността *книж. ритор.*, отивам при свети Петър (при аллаха) *разг.*, отивам (влизам) в гроба *разг.*, лягам в земята *разг.*, нап'ялвам (зап'ялвам, изп'ялвам) трапа (дупката, хендека) *простонар.*» (БСР, 249).

Натомість «Синонимен речник на съвременния български книжовен език» (СРСБКЕ) узагалі наводить тільки лексичні синоніми.

А. Домбрувка, Е. Геллер, Р. Турчин у найповнішому на цей час польському «Słowniku synonimów» у статті **umierać** умістили й лексичні, і власне фразеологічні синоніми з відповідними стилістичними позначками:

«а. **konać**, dogorywać, pasować się ze śmiercią, walczyć ze śmiercią, patrzeć śmierci w oczy, stać nad grobem, być jedną nogą na tamtym świecie, długo nie pociągnie, dni policzone, duch ledwo się kołacze, ledwo dyszeć (dychać), gasnąć↑; б. **umrzeć**, (ze)mrzeć, skonać, zejść, wyzionąć ducha, odejść z tego świata (padołu), opuścić ten świat, rozstać się z życiem, przenieść się na tamten świat, przenieść się na łono Abrahama, umrzeć własną śmiercią, zawiąć się, wyciągnąć nogi↓, wykor-kować↓, kipnąć↓, odwalić kitę↓, kojfnąć↓, iść do grobu, pójść do piachu, wachać kwiatki od spodu↓, śmierć przecięła życie, zamknąć oczy, zasnąć↑, zabraknąć, nie ma, polec, paść, (z)ginać, zginać śmiercią (lotnika), oddać życie za, pójść pod mur, dać gardło, skończyć na (szubienicy), oddać głowę pod topór, zabić się, ponieść śmierć, paść ofiarą, umrzeć śmiercią (tragiczną), paść trupem, padać jak muchy, potonąć, (u)tonąć, pójść na dno, (po)u)topić się, zamarznąć, pozamarzać, udławić się, udusić się, zaczadzić, spalić się; с. **popelnić samobójstwo**, zabić się, skończyć ze sobą, odebrać sobie życie, targnąć się na życie, pozbawić się życia, :otruc się, pchnąć się, powiesić się, obwiesić się↑, strzelić sobie w łeb, strzelać się, wieszać się; д. **zmarnieć**, pomarznąć, pozanikać, obumrzeć, powymierać, pomrzeć, zdechnąć, (po)padać, (po)wy)zdychać, snać» (SS, 138–139).

В академічному «Словаре синонимов русского языка» за редакцією А. П. Євгенєвої поряд із власне лексичним матеріалом наведено й досить розлогі фразеологічні синонімічні ряди:

«умереть (*перестать жить, существовать, стать мертвым*), помереть *разг.*, скончаться *почт.*, угаснуть *приподн.*, почить *высок. и устар.*, опочить *приподн.*, уйти от нас (или из жизни, в иной мир, в лучший мир и т. п.) *приподн.*, уйти (или сойти) в могилу, лечь в могилу (или в землю) *приподн.*, заснуть (или уснуть) в'чным (или последним, могильным и т. п.) сном *приподн.*, отойти *приподн.*, кончиться, испустить дух (или последний вздох) (*о человеке только что умершем у кого-л. на глазах*), упокоиться *устар.*, преставиться *устар.*, отдать б'гу д'шу, отправиться на тот свет (или к праотцам), приказать долго жить, сыграть в ящик *груб.-прост.*, отдать концы *груб.-прост.*, дать (или врезать) д'ба *груб.-прост.*, протянуть ноги *прост.*, свернуться *груб.-прост.*, загнуться *груб.-прост.*, окочуриться *груб.-прост.*, скапуться *груб.-прост.*, скоп'титься *груб.-прост.*, издохнуть *груб.-прост.*, сдохнуть *груб.-прост.*, подохнуть *груб.-прост.*, околеть *груб.-прост.*, дух вон у кого или из кого; *прост.*, решиться жизни *прост. и устар.*» (ССРЯ, 604).

Російські лексикографи створили низку словників фразеологічних синонімів, що істотно різняться способом подання матеріалу. У «Словаре фразеологических синонимов русского языка» В. П. Жукова, М. І. Сидоренка, В. Т. Шклярова (СФСРЯ₁) подано 730 синонімічних рядів, матеріал описаний без співвіднесення з лексикою, за домінанту визначена фразеологічна одиниця. «Словарь фразеологических синонимов русского языка» О. К. Біріха, В. М. Мокієнка, Л. І. Степанової фіксує 7 тис. фразеологізмів і зорієнтований на лексичну змістову домінанту. У цьому лексикографічному джерелі, наприклад, подано понад 60 семантично та стилістично диференційованих фразеологічних синонімів у статті **умирать / умереть**:

«Отправляются / отправится (отходить / отойти) на тот свет; отправляются / отправится к праотцам. *Устар. или шутил.*; уходит / уйти (удаляются / удалятся; отходить / отойти) в иной (загробный, лучший) мир. *Высок.*; отходить / отойти (переселяются / переселятся) в вечность. *Высок.*; отходить / отойти (переселяются / переселятся) в лучшую (будущую) жизнь.

Высок.; отходить / отойти (скрываться / скрыться) в горний мир (в горною обитель). *Устар.* *высок.*; отходить / отойти к вечному блаженству. *Устар.* *высок.*; отправиться / отправляться в елисейские поля. *Устар.*; уходить / уйти из жизни; оставлять / оставить жизнь; уходить / уйти от нас; кончать / кончить (окончить) жизнь (век); покидать / покинуть [белый] свет; отходить / отойти от мира [сего]. *Устар.*; отдавать / отдать Богу душу. *Высок.* или *ирон.*; опочить (почить) в бозе (в Боге). *Устар.* *торж.*; уходить / уйти на ниву Божию. *Устар.* *высок.*; Бог прибрал (забрал) кого. *Устар.* *прост.*; привел Бог к концу кого. *Устар.*; пойти перед Богом ответ держать. *Устар.* *высок.*; Господь веку не дал. *Устар.* *высок.*; отпускать / отпустить (пустить) душу на покаяние. *Устар.*; испускать / испустить (выпускать / выпустить) дух; испускать / испустить последний вздох; дух вон из кого. *Прост.*; закрыть глаза; закатились глаза *чи*; заснуть (почить, уснуть) вечным (последним, мертвым) сном; уснуть на веки веков (на веки вечные); смежить глаза (очи). *Устар.* *высок.*; ложиться / лечь (сходить / сойти) в гроб (в могилу); ложиться / лечь (уходить / уйти) в землю; лечь под образа. *Устар.* *высок.*; лечь под дерновое одеяльце. *Устар.* *прост.* *шутл.*; надеть деревянный тулуп. *Устар.* *прост.* *шутл.*; доской накрыться. *Прост.* *шутл.*; на погост отнести кого; лишаться / лишиться (решиться. *Прост.*) жизни; расставаться / расстаться (прощаться / распрощаться) с жизнью; конец приходит / пришел кому; приказать (велеть, повелеть) долго жить; давать / дать дуба. *Прост.* *пренебр.*; отдавать / отдать концы. *Прост.* *пренебр.*; сыграть в ящик. *Грубо-прост.* *пренебр.*; протянуть (вытянуть) ноги (ножки). *Грубо-прост.* *пренебр.*; откидывать / откинуть (отбрасывать / отбросить) копыта [на сторону]. *Грубо-прост.* *пренебр.*; откидывать / откинуть (отбрасывать / отбросить) сандалии. *Грубо-прост.* *пренебр.*; откидывать / откинуть (отбрасывать / отбросить) штилеты. *Грубо-прост.* *пренебр.*; откидывать / откинуть (отбрасывать / отбросить) коньки. *Грубо-прост.* *пренебр.*; задрать / задрать ноги. *Грубо-прост.* *пренебр.*; с копыльев (с копыт) долой. *Грубо-прост.* *пренебр.*; с катушек долой. *Грубо-прост.* *пренебр.* Умирать, умереть.

Принимать / принять мученический венец. *Книжн.* *высок.* Умирать в страшных мучениях.

Кондрашка хватил (хватила; стукнул, пришиб) кого. *Прост.*; мирошка (удар) хватил кого. *Прост.*; карачун пришел кому. *Прост.* О внезапной смерти кого-л.

Курносая пришла к кому. *Устар.*; Смертяшка пришла (пожаловала) к кому. *Нов.* *шутл.* *эффем.* Кто-л. умер.

Руки на себя наложить; покончить с собой; порвать нить жизни. *Устар.*; сатане (с сатаной) обручиться. *Устар.* Покончить жизнь самоубийством.

Жилы порвать. *Прост.* Умереть от полного физического истощения, от непосильной работы.

Укатали бурку. *Прост.*; укатали сивку крутые горки. *Прост.* О смерти человека, изнуренного непосильной работой» (СФСРЯ₂, 319–321).

Академічний «Словник синонімів української мови» (ССУМ) подає тільки синонімічні лексичні ряди, отже, його засади ідентичні принципам добору матеріалу лексикографічних праць, що зорієнтовані тільки на лексичну синонімію (як-от СРСБКЕ та ін.). Найповніше фразеологічну синонімію української мови відбито в «Словнику фразеологічних синонімів» М. П. Коломійця та Є. С. Регушевського. Ця лексикографічна праця містить понад 300 синонімічних рядів, що охоплюють 2 тис. фразеологічних одиниць. Відображення синонімічних відношень між ФО часто ускладнене змістовими відмінностями між фразеологізмами та ієрархічними зв'язками домінанти і членів ряду. Через це дослідники навіть твердять, що неможливо або дуже важко знайти такий зворот, «який би в найзагальніших рисах виражав поняття, спільне для всіх членів синонімічного ряду, і виступав би опорним, заголовним виразом ряду — його домінантою» (СФС, 4). М. П. Коломієць та Є. С. Регушевський у ролі домінанти синонімічного ряду використали лексему, рідше — вільне словосполучення й тільки подеколи — фразеологічну одиницю. У СФСРЯ₂ за домінанту обрано лексему, оскільки, на думку укладачів, «лексика й фразеологія мають багато спільного у своїй семантиці, надто на денотативному рівні»⁵. В. М. Мокиєнко зазначає, що вибір принципу «співмірності та співвіднесеності фразеологізму зі словом дозволив також значно

⁵ Мокиєнко В. К читателю // Бирих А. К., Мокиєнко В. М., Степанова Л. И. Словарь фразеологических синонимов русского языка / Под. ред. В. М. Мокиєнко. — Ростов н/Д., 1997. — С. 5.

розширити кількість синонімічних рядів і відповідно фразеологізмів, що стали в словнику об'єктом опису»⁶. Подібного принципу дотримується й Р. І. Яранцев у «Словаре-справочнике по русской фразеологии» (ССРФ). На думку І. Я. Лепешева, домінантою (стрижневим, опорним висловом) синонімічного ряду треба визнати найуживаніший фразеологізм, «який має широку контекстуальну сполучуваність і, що особливо важливо, здатний більш-менш вільно замінювати в контексті інші синонімічні вислови»⁷.

Установлення синонімії передусім має спиратися на аналіз широкого контекстуального оточення фразеологічних одиниць. Саме завдяки такому підходу можна уникнути закидів про невмотивовану побудову синонімічних рядів, бо «маніпуляція зі значенням безвідносно до реальної інформації, яку передають ідіоми, приводить до постулювання синонімії там, де можна говорити тільки про квазісинонімію (тобто близькість значення — і не більше того) і то — за сигніфікатом, тобто на рівні перетину значень, а не реального функціонування ідіом у мовленні (тексті)»⁸.

Нині перед вітчизняною фразеографією постало нагальне завдання значного розширення кількості джерел, з яких добиратиметься фразеологічний матеріал для опису. Фразеологічні словники, створені на основі мови окремого письменника, відіграють особливу роль у літературній мові, бо дають змогу простежити не лише розвиток фразеологічної семантики у творчості одного автора, а й зафіксувати періоди змін у значенні та компонентному складі конкретних фразеологізмів певного ідіому взагалі. В українській лексикографії утвердилася досить поважна традиція укладання словників, об'єктом опису яких стала мова одного письменника⁹. Проте створено дуже мало видань, що подавали б у лексикографічному опрацюванні фразеологічний матеріал з творів одного автора. Крім того, проблема фраземіки в українських перекладах узагалі мало досліджена. Здавалося б, перекладний твір — вторинне явище проти оригіналу, а тому переклад не може породжувати масиви нових образів і засобів у культурі-реципієнті. Проте не раз освоєння зарубіжної літератури за допомогою перекладу рідною мовою давало поштовх до вдосконалення інструментарію цього ідіому, а також просто органічно пов'язувало в єдине ціле національну культуру різних мовностильових епох, бо в час панування ідеологічних канонів через значні купюри вона створювала враження розірваного простору.

Особливе місце в історії вітчизняної культури належить М. Лукашеві, що своїми перекладами не лише збагатив арсенал виражальних засобів української літературної мови ХХ ст., а й став одним із творців національної школи перекладу. Залучення нових фактів з відомих Лукашевих перекладів творів світової літера-

⁶ Там же.

⁷ Лепешев І. Фразеологія сучасної беларуської мови.— Мінск, 1998.— С. 88.

⁸ Телия В. Русская фразеология.— М., 1996.— С. 88.

⁹ Щоправда, лексикографічно описано творчість небагатьох видатних письменників. Найповніше з цього погляду досліджена Шевченкова мова. Вийшли друком словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка, словопоказчики до мови І. Котляревського, Лесі Українки, А. Тесленка, В. Стефаніка. Створено також словники мови творів Л. Глібова (у Ніжинському університеті), В. Стефаніка (у Прикарпатському університеті) (Тараненко О. О. Мови письменника словник // Українська мова : Енциклопедія.—2-е вид., випр. і доп.— К., 2004.— С. 356). В Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України свого часу уклали «Фразеологічний словник мови Т. Шевченка». Грунтовним джерелом для подальших досліджень розвитку фразеології в сучасній білоруській літературній мові став «Фразеологічний словник мови твора Якуба Коласа» за редакцією А. С. Оксамитова. Для цього Словника дібрано матеріали з 12-томного зібрання творів класика білоруської літератури. Видання подає повну функціонально-семантичну й граматичну характеристику фразеологізмів, а також відбиває кількість уживань кожної фразеологічної одиниці.

тури вкрай важливе ще й тому, що ця школа тривалий час була «на передньому краї у боротьбі за українську культуру»¹⁰. Як відомо, український художній переклад XIX–XX ст. «виконував не тільки інформаційну функцію <...>, а передусім — функцію націєтворчу»¹¹.

Наукове зацікавлення творчою спадщиною М. Лукаша не згасає з плином часу, а навіть істотно зростає¹². Причину такого явища треба шукати саме в надзвичайному багатстві виражальних засобів Майстра та широкому діапазоні творів, які він переклав. Для того щоб побудувати «Словник фразеологічних синонімів перекладних творів М. Лукаша», треба окреслити, крім засадничих принципів залучення матеріалу та розуміння власне природи фразеологізму й синонімії, структуру словникової статті. На нашу думку, словникову статтю слід побудувати таким чином: лексична змістова домінанта фразеологічного ряду, фразеологічна одиниця (далі — ФО), дібрана з перекладних творів, тлумачення ФО, у разі потреби тлумачення слід повторювати біля деяких наступних членів синонімічного ряду із зазначенням семантичних відтінків з абзацу, стилістичні ремарки, ілюстративні цитати та паспортизація прикладів. У ролі домінанти доцільно використовувати саме лексему, оскільки обрати ФО для функції опорної одиниці в залученому матеріалі практично неможливо. Стаття міститиме також і недиференційовані варіанти ФО¹³. У «Словнику фразеологічних синонімів» М. П. Коломійця та Є. С. Регушевського синонімічний ряд з домінантою **умерти** має такий вигляд:

«**умерти** — піти з життя (в могилу, від нас); лягти в землю (труну, домовину, гріб, яму, могилу); закрити (заплющити, замкнути і т. ін.) очі, *тільки док.*; заснути навіки (довіку, вічним сном), *книжн., уроч.*; покинути світ, *книжн.*; спочити навіки, *книжн., уроч.*; піти (одійти) на спокій (до спокою), *книжн., уроч.*; відійти у вічність (у довічний сон), *книжн., уроч.*; відійти у небуття, *уроч.*; відійти у царство небесне, *заст.*; піти до бога, *заст.*; віддати (оддати) богові (богу, богам) душу (дух), *заст.*; переступити (піти, переставитися) на той світ, *заст.*; піти з цього (сього) світу (світа), *заст.*; спустити дух, *заст., тепер ірон.*; пуститися духу, *заст., тепер ірон.*; піти (полетіти) до праотців, *жарт.*; піти під білу березу, *фам.*; дутеля з'їсти (із'їсти), *фам.*; [лягти (заграти)] догори очима, до землі плечима, *жарт.*; витягти (витягнути, протягнути, відкинути і т. ін.) ноги (*вульг., жарт.* копита), *зневажл.*; витягтись вздовж лави, *груб.*; задерти ноги, *груб.*; дуба дати (врізати), *груб.*; зіграти в ящик, *груб.*; віддять кінці, *груб.*» (СФС, 10).

Синонімічний ряд із загальним значенням «умерти» є однією з найчисленніших груп фразеологічних синонімів, дібраних з мови Лукашевого перекладу (нараховує близько 100 зворотів; у цій статті наведено лише частину для наочності)¹⁴. У «Словнику фразеологічних синонімів перекладних творів М. Лукаша» стаття з домінантою **помирати / померти** може мати такий вигляд:

«**бути на останній дорозі**: *Бувши* Гвідотто *на останній дорозі* і не маючи жодного кривняка чи приятеля, котрому довіряв би більше, ніж Джакомінові, приручив йому дівчинку

¹⁰ Зорівчак Р. Боліти болем слова нашого.— Л., 2005.— С. 231.

¹¹ Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням.— К., 2006.— С. 9.

¹² Тільки після 2000 р. вийшли друком десятки статей, що прямо чи опосередковано розглядають творчу манеру М. Лукаша, захищено кілька кандидатських дисертацій, об'єктом дослідження яких безпосередньо стала мова Лукашевих перекладів (див. зокрема: Савчин В. Р. Новаторство Миколи Лукаша в історії українського художнього перекладу : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— К., 2006.— 20 с.).

¹³ Визначити функціонально головний варіант серед залученого до аналізу матеріалу просто неможливо. Про причини свідомого оминання проблеми варіантності ФО під час дослідження синонімії у фраземіці перекладних творів М. Лукаша див.: Скопненко О., Цимбалюк Т. Знач. праця.— С. 65.

¹⁴ Усі ілюстративні приклади в статті подано без правописних змін, так, як вони засвідчені в текстах перекладів М. Лукаша.

свою, років десяти, чи що, і все своє добро, розказав усе, що до чого, та й помер (Боккаччо, 319); **бресті до домовини**: [Марта (до Мефістофеля):] // А вбившись у такі літа, // Старим бурлакою брести до домовини — // Це справа вже зовсім не та (Гете, 135); **бути на смертельній постелі**: ...на смертельній постелі бувши, він [Гвідотго] лишив свою приймачку на мене і заповів видати її заміж, як виросте, давши за нею в посаг усе його майно (Боккаччо, 322); **бути під землею**: [Крессіда:] // Чого це ти так бідкаєшся? Де царевич? Куди пішов? Скажи-бо, дядечку, що сталося? // [Пандар:] // Волів би я під землею бути, а не на землі! (Шекспір, 397); **вівалити язика**: — Я вже казав тобі, пане брате, щоб ти отих бісових валюш при мені й не згадував, — розгнівався Дон Кіхот, — а ні, то, їй-богу, зразу в мене язика вивалиш (Сервантес, 117); **випустити духа**: ...хоч у нього [Дон Кіхота] самого кістки тріщали, вчепився обіруч стражникові в горло — якби товариші на підмогу не прискочили, то швидше б він духа випустив, ніж Дон Кіхот свою жертву (Сервантес, 296); **віддати Богу душу**: [Мефістофель (до Фауста):] // З тобою вдвох посвідчити я мушу, // Що муж її [Марти] віддав вже богу душу // І в Падуді похований лежить // (Гете, 132); **заснути непробудно**: [Трістан (до Федеріко й Рікардо):] // Мені вдалось на службу поступити // до того Теодоро. *Непробудно* // засне у мене він у слухний час» (Лопе де Вега, 320);

Хто-небудь помер / помирає / помре:

ангели взяли: [Pater seraphicus (до блаженних малят):] // Опівночі ви вродились, // В зеленочку відцвіли; // Батько-мати там лишились, // Вас же ангели взяли (Гете, 499); **Бог до гурту покличе**: ...без того панства досі якось жив, без того панства і в могилу зійдеш, чи хай понесуть тебе, коли Бог до гурту покличе (Сервантес, 360); **дух вилетить**: [Ахілл:] // Скажіть, боги, в яке ударити місце, // Щоб його вбить? Куди — туди, сюди? // Щоб я назвати точно міг ту рану, // Той отвір, звідки вилетить весь дух // Із тіла Гектора // (Шекспір, 411); **дух утекти готів**: [Мефістофель:]; Ось тіло вже лежить, а дух втекти готов, // Криваву підлиску я пред'явити мушу... (Гете, 489); **душа вілине**: [Хор:] // Змовкни, змовкни! // Щоб душа із цариці // Геть не вилинула, // Щоб осталась надовго // В найпрекраснішій тілі, // Що понад нього в світі нема (Гете, 380); **душа з тіла відлітає**: ...[Дон Кіхот] сидів на коні і, спершись на списа, зітхав час від часу так тяжко та смутно, ніби з кожним зітханням душа йому з тіла відлітала (Сервантес, 283); **життя скінчиться**: ([Ахілл:] // Глянь, Гекторе, уже сідає сонце, // І назирці іде потворна ніч. // Не зійде ще вечірня зірниця, // А вже, дивись, життя твоє скінчиться (Шекспір, 432);

Бути близьким до смерті:

бачити смерть у вічі: [Хор (до Гелени):] // Сміло, царице, іди // Куди слід! // Людям добро і зло // Все неждано приходить; // Віщуванням віри не ймем. // Троя ж горіла, й бачили ми // Смерть у вічі — ганебну смерть... (Гете, 369); **стояти на божій дорозі**: *На божій дорозі стоячи*, прикликав він [Антиох] їх обох [купця й дружину] до себе і мовив: — Бачу я добре, що не бути мені в людях, і жаль мені сей світ покидати, бо зроду ще життя не було мені таке миле, як нині (Боккаччо, 130); **ступати на божу дорогу**: Впадати у відчай непотрібно: я знав великих грішників, які, ступаючи на божу дорогу (тобі [, Іполите,] це ще буде не скоро, заспокойся), ревно благали в господа милосердя... (Флобер, 168);

Заподіяти / заподіювати собі смерть:

руки на себе зняти: А ще дізнались із тої записки, що хотіла вона [Люсінда] *руки на себе зняти* після тих заручин, і се потвердив кинджал, що був у неї десь в одежі схований (Сервантес, 178); **накладати на себе руки**: Щодня нещасні випадки в порту; старих кладе в могилу нужда; люди *накладають на себе руки*, бо їм нема з чого жити... (Стіль, 177)».

Отже, у слов'янській лексикографії склалося дві традиції відображення фразеологічної синонімії: разом із лексичними синонімами та лише в рядах ФО. Українське словникарство здебільшого подає фразеологічні синоніми в межах внутрішньої (однорівневої) синонімії, при цьому наявні словники істотно різняться репертуаром і повнотою лексикографічного опису розгляданих одиниць. Подальше вивчення процесів фразеологічної синонімії має спиратися на лексикографічне опрацювання матеріалів індивідуально-авторського фразеовживання різного типу, зокрема й перекладних текстів художньої літератури.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- БСР — Нанов Л., Нанова А. Български синонимен речник.— София, 1987.— 264 с.
СРСБКЕ — Димитрова М., Спасова А. Синонимен речник на съвременния български книжовен език.— София, 1980.— 736 с.

- ССРФ — Яранцев Р. И. Словарь-справочник по русской фразеологии. — М., 1985. — 304 с.
- ССРЯ — Словарь синонимов русского языка / Под ред. А. П. Евгеньевой. — М., 2002. — 656 с.
- ССУМ — Словник синонімів української мови : В 2 т. — К., 1999. — Т. 1. — 1040 с.; 2000. — Т. 2. — 960 с.
- СФС — Коломієць М., Регушевський Є. Словник фразеологічних синонімів. — К., 1988. — 200 с.
- СФСРЯ₁ — Жуков В. П., Сидоренко М. И., Шклярів В. Т. Словарь фразеологических синонимов русского языка. — М., 1987. — 442 с.
- СФСРЯ₂ — Бирих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И. Словарь фразеологических синонимов русского языка / Под ред. В. М. Мокиенко. — Ростов н/Д, 1997. — 350 с.
- СФУМ — Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. Білоноженко, І. Гнатюк та ін. — К., 2003. — 1104 с.
- ФСУМ — Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В. Білоноженко, В. Винник та ін. — К., 1993. — Кн. 1–2. — 980 с.
- SS — Słownik synonimów / A. Dąbrowska, E. Geller, R. Turczyn. — Warszawa, 2005. — 490 s.
- Бернс — Бернс Роберт. Вибране / Пер. з англ. М. Лукаш і В. Мисик. — К., 1959. — 255 с.
- Боккаччо — Боккаччо Джованні. Декамерон / Пер. з іт. М. Лукаш. — К., 1985. — 661 с.
- Гете — Гете Йоганн Вольфганг. Фауст : Трагедія / Пер. з нім. М. Лукаш. — К., 1981. — 540 с.
- Лопе де Вега — Вега Карніо Лопе Фелікс де. Овеча криниця. Собака на сніні / Пер. з ісп. М. Лукаш. — К., 1962. — 359 с.
- Сервантес — Сервантес Сааведра Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі / Пер. з ісп. М. Лукаш, А. Перепадя. — К., 1995. — 703 с.
- Стіль — Стіль Андре. Перший удар / Пер. з франц. М. Лукаш. — К., 1953. — 412 с.
- Флобер — Флобер Гюстав. Мадам Боварі. Побут провінції / Пер. з франц. М. Лукаш. — К., 1961. — 237 с.
- Шекспір — Шекспір Вільям. Троїл і Крессіда : Драма / Пер. з англ. М. Лукаш // Шекспір Вільям. Твори : В 6 т. — К., 1986. — Т. 4. — С. 331–435.

O. I. SKOPNENKO, T. V. TSYMBALIUK-SKOPNENKO

PRINCIPLES OF REFLECTING PHRASEOLOGICAL SYNONYMY IN SLAVIC LEXICOGRAPHY AND BACKGROUNDS OF CREATING INDIVIDUAL-AUTHORIAL DICTIONARY OF PHRASEOLOGICAL SYNONYMS

Traditions of expressing phraseological synonymy in various Slavic languages dictionaries are analyzed in the article. Special attention is given to perspectives of composing the «Phraseological synonyms dictionary of M. Lukash's translation works».

Key words: phraseological unit, phraseological synonymy, dictionary of phraseological synonyms, the language of translation.